

Skanke-spor rundt Mjøsa

Andre del

Av Hans Brattestå

Innledning

I Skanke-nytt nr. 2 for 2008 skrev jeg den første artikkelen om Skanke-spor rundt Mjøsa. Jeg kom her særlig inn på Hoff kirke på Toten og den imponerende rekken av presteportretter der. Spesielt tok jeg for meg Skanke-ættlingene Carl Jensson Schonch (ca. 1460 - 1512), Jon Narvesson Schonch (f. ca.1460/65) og Carl Tordsson Schonch (ca. 1530 – 10.7.1593). Carl og Jon var etter all sannsynlighet i ganske nær slekt, uten at det har vært mulig å bringe på det rene hvordan. Begge antas å ha sine røtter i Jemtland. Carl, som ble biskop på Hamar, var med ganske stor grad av sikkerhet barnebarn av væpner Carl Pedersson på Hov i Hackås (ca. 1360-1430), gjennom dennes sønn, væpner og ridder Jens Carlsson (d. 1488). Carl Tordsson Schonch antas å ha vært barnebarn av Carl Jensson og Jon Narvesson og de tre var i tur og orden prester i Hoff kirke. I den nevnte artikkelen lovet jeg å følge opp med fler Skanke-spor rundt Mjøsa i neste nummer av Skanke-nytt. Tidsfaktoren gjorde ikke det mulig. Blant annet fordi jeg hadde satt meg fore å besøke de aktuelle stedene for å sette meg bedre inn i det jeg hadde bebudet, samt å fotografere. Nå følger jeg imidlertid opp der jeg slapp. I denne artikkelen kommer jeg tilbake til Jon Narvesson Schonch og den flotte albertavlen han skjenket til Balke kirke på Østre Toten.

Balke kirke

Balke kirke på Toten. Foto Hans Brattestå

Når man kjører nordover på riksvei 33 langs Mjøsa på Gjøvik-siden og veien svinger litt innover i landet til Skreia, ser vi Balke kirke vakkert beliggende oppe på åsdraget til høyre. Her har den gamle, hvitkalkede steinkirken vært et fast holdepunkt og samlingspunkt for bygdas folk gjennom århundrer, fra omkring 1170. Ved valg av kirkested i middelalderen tok de hensyn til tradisjoner og beliggenhet. Kirken skulle ligge fritt så den kunne ses og slik at klokkeklangen kunne nå vidt og bredt utover. Kirken var sognekirke i Balke sogn fram til reformasjonen i 1537. Den ble da annekskirke under Hoff kirke fram til 1931, hvorefter den igjen ble sognekirke. Flere ombygninger og restaureringer har funnet sted i årenes løp. Balke kirke ble bygget av kalkstein fra et lokalt steinbrudd. Muren er kistemur, det vil si en utvendig og en innvendig mur med fyllmasse i mellomrommet. Alle hjørner har hugget stein, men murflatene kan ha ubehandlet bruddstein. Murtykkelsen varierer mellom 1,3 og 1,5 meter.

Jon Narvesson

Portrettet av Jon Narvesson Schonch i Hoff kirke. Foto Hans Brattestå.

Jon Narvesson Schonch var født omkring 1460/65 og var prest allerede i 1491. Han var som Carl Jensson Schonch både sogneprest i Hoff kirke og kannik i Hamar, hvor han etterfulgte Carl da han ble biskop der. Deretter ble han sogneprest i Vang ved Hamar. I følge Robelin s. 394 var Jon sogneprest i Hoff 1500 -1506 og kannik i Hamar fra 1507. Reinert Svendsen sier imidlertid i sin artikkel om Mariatavlen i Balke kirke, i NFMM 1907 s. 286 at Jon Narvesson ble sogneprest i Hoff i 1522 og var der til han flyttet til Vang i 1537. Som grunnlag for dette viser han til innskriften under maleriet (se ovenfor) og klokker R. Svendsens manuskript om Ringsaker kirke i Riksarkivet, s. 33. Nå kan vel maleriets inskripsjon ha vært også R. Svendsens kilde. Vi vet imidlertid at årstallene under maleriene i Hoff kirke ikke alltid er helt korrekte. Det som synes sikkert er at altertavlen i Balke kirke ble donert av Jon Narvesson i 1526. (Omtrent på samme tid, litt senere, donerte hans slektning, sogneprest Ansten Jonsson, det flotte alterskapet til Ringsaker kirke på den andre siden av Mjøsa. Det skal jeg komme tilbake til senere.) Etter all sannsynlighet er det også Jon Narvesson som står bak de flotte treskjærerarbeidene. Jon var av bondeadel og kom fra gården Spidalen i Furnes ved Hamar.

Balke kirke på Østre Toten, september 2009. Foto Hans Brattestå

Mariatavlen i Balke kirke

Altertavlen i Balke kirke ble altså til før reformasjonen i 1537. Selve tavlen er utformet i to hoveddeler; En eldre del med det nederste og midtre parti med to sidefelt, og en nyere del som danner toppstykket. Høyden er 3,85 m., hvorav den eldre delen utgjør 2,10 m. Bredden er 2,13 m. Sentralt i midtfeltet finner vi hovedmotivet, den kronede Jomfru Maria med Jesusbarnet på armen. Derav vel navnet "Mariatavlen". Kanskje ble også kirken viet til Jomfru Maria da den ble vigslet for godt over 800 år siden. Maria er omkranset av døperen Johannes og sannsynligvis Jakob den eldre. Alle tre ser ut som de synger. Altertavlen har vært ansett som et alterskap, da dens nedre del har en påfallende likhet med midtpartiet i et alterskap, når fløydørene er tatt bort. Sidestykkene og den knappe plassen mellom alteret og korveggene viser imidlertid at det ikke er tegn til eller plass til dører. Derfor kan tavlen neppe ha vært noe skap og spesielt ikke hvis det legges til grunn at tavlen er laget for Balke kirke, og det er neppe grunn til å anta noe annet (jfr. Reinert Svendsen i NFMM 1907, s 279).

Altertavlens eldre del er i sengotisk stil. Jeg går ikke her nærmere inn på altertavlen toppstykket og den 1,10 m. høye alteroppsatsen. Foruten altertavlen hovedparti, skal jeg i det følgende konsentrere meg om sidefeltene, samt altertavlen underdel, bestående av fotstykket (predellaen) og medaljongfeltet, som i grunnen tilhører predellaen. Det er disse to feltene i fotstykket som er av særlig interesse i vår sammenheng. Her finner vi sannsynligvis hovedpersonene bak tavlen, herunder den som sto for selve utskjæringen av tavlen og figurene, Jon Narvesson Schonch.

Altertavlens midtfelt

I midtfeltet i altertavlen hovedparti ser vi tre utskårne hovedfigurer. Over dem hever det seg baldakiner i gotisk mønster. I midten ser vi som nevnt ovenfor den kronede Jomfru Maria. På armen har hun Jesusbarnet, sittende på en blå pute, mens han holder en oppslått bok. Maria har blå kjole og gyllen overkappe. Hennes gullkrone har utbrettede kronblader. Figuren er omtrent 1 m. høy. På Marias venstre side står døperen Johannes med gudslammet (agnus dei), hvilende på en bok i hans høyre hånd. I venstre hånd har Johannes holdt agnus dei-korset, men dette er blitt borte. På Marias høyre side står en mannsfigur i østerlandsk drakt. I høyre hånd har han en oppslått bok og i venstre har han sannsynligvis holdt en stav. Han må antas å være en apostel. Også boken tyder på det. Dette sammen med en stav i venstre hånd, har ført til den konklusjon at personen er apostelen Jakob den eldre, pilegrimmenes beskytter. Disse to apostlene finnes ofte sammen i kirkekunsten, som for eksempel også i altertavlen i Onsøy kirke og alterskapet fra Opdal kirke.

Mariatavlen i Balke kirke. Foto Hans Brattestå.

Sidefeltene

Sidefeltet til venstre for midtfeltet (nordre side) har to felt over hverandre i samme høyde som midtpartiet. Hvert av feltene er delt i to rom med en figur i hvert rom. I *nederste felts* venstre rom står St. Halvard med møllestenen på venstre arm. Høyre hånd er knyttet, som om han har holdt en gjenstand. Muligens har det vært pilen. Ved siden av St. Halvard ses en kvinnelig helgen i østerlandsk drakt. I høyre hånd holder hun en oppslått bok, vendt mot oss, som hun peker på ved venstre hånd. På hodet har hun en krone hvor kronbladene er avbrutte. Kronen betegner en martyrhelgen. Da vi finner Sta. Katharina annet sted på tavlen antas denne figuren å være Sta. Margareta av Antiokia, selv om dragen som hun ofte fremstilles med er borte. I venstre sidefelts *øverste felt* ser vi to mannsfigurer i østerlandsk drakt. Begge har hatt stav. Den ene i høyre hånd, den andre i venstre. Figuren til venstre holder en oppslått bok over brystet. Disse bildene representerer to evangelister, uten at det er klart hvem. Profetene holder gjerne bokruller, evangelistene en bok. *Sidefeltet til høyre* for midtfeltet (søndre side) er inndelt på samme måte. I *nederste felts* venstre rom fremstilles Sta. Katharina av Alexandria, håndverkernes beskytter. Hun holder hjulet i venstre hånd, nede ved foten. I høyre hånd har hun også holdt en gjenstand, muligens en palme. Ved siden av Katharina ses en mannlig, kronet helgen med gyllent hår og skjegg. Hans overkappe er som Katharinas forgylt, mens underkjortelen er glinsende grønn. Denne helgenen har også holdt en stav eller muligens hellebard i høyre hånd. Figuren fremstiller Norges helgenkonge, Olav den hellige. I *øverste felt* ses to biskoper, eller muligens en erkebiskop og en biskop. Begge holder opp tre fingre på høyre hånd til velsignelse (ritus). Begge har mistet bispestaven, men er iført bispelue (mitra). Personen til venstre med forgylt korkåpe, antas å være bispehelgenen St. Nicolaus av Bari, som var biskop i Lilleasia i midten av det fjerde århundre. Han var alle sjøfarende og småbarns helgen. Den andre figuren er visstnok også en alminnelig kirkelig helgen. Samtlige 8 figurer er fremstilt syngende. De er ca 50 cm. høye. På baksiden er det innrisset streker, som sannsynligvis betegner deres orden på altertavlen, og som viser at den nåværende orden på altertavlen i så fall ikke er den opprinnelige. Både hovedfigurene i midtfeltet og i sidefeltene er utskåret i bjørk, mens figurene i medaljongfeltet i underdelen er skåret i eik.

Altertavlens underdel – fotstykket (predellaen)

Altertavlens underdel består av et medaljongfelt med 6 utskårne figurer i eik øverst, og et malt fotstykke nederst. I tillegg er det interessante motiver og inskripsjoner på predellaens fals og sidelister som jeg kommer tilbake til.

Jon Narvesson Schonch – mesteren bak altertavlen. Foto Hans Brattestå

Fotstykket nederst, som er 35 cm. høyt, har malte bilder av Jesus Kristus med sine tolv disipler, seks på hver side av ham; Fra venstre Matteus med evangelieboken, Bartolomeus med kniv, Jakob den eldre med pilegrimsstav, Johannes med giftbeger, Andreas med skråkors, Paulus med sverd, i midten Jesus Kristus som velsigner brøde, og videre mot høyre Peter med dobbeltnøkkelen, Jakob den yngre (Alphæus) med stang eller kølle, Thomas som skulle hatt spydblade eller et vinkelmål (attributtet fortegnet av maleren), Simon Zelotes med sag, Judas Taddeus med et sverd i brystet og Filip med rørkors. Til venstre for midten i predellaen – til høyre for Jesus Kristus – ser vi våpenet til Hamarbispen Mogens Lauritzen, som innviet altertavlen i 1526, og som antas å ha bidratt til altertavlen. Hans våpen ses også på predellaens fals rett over bildet av Jesus.

Medaljongfeltet over fotstykket har seks figurer. I midten fire hele, runde medaljonger utskåret i eik. Der ser vi brystbilder av de fire vestlige kirkefedre, som representerer de fire høyeste kirkelige verdigheter; Fra vestre erkebiskop Ambrosius med mitra, pave Gregor den store med tiara og grønn skriftrull, biskop Augustin med grønn skriftrull og kardinal Hieronymus med forsølvet skriftrull og en løve i oppreist stilling foran seg. På hver ende av medaljongfeltet er det liten plass, som utfylles av to halve ansikter som kikker frem fra en halvrund åpning. Disse to ansiktene representerer giverne. Ansiktene er Sven Jonsson (Jensson?) Prest til høyre og Jon Narvesson Schonch til venstre.

Ansiktet til Jon Narvesson er utskåret i eik og hvitmalt med forgylt hår. Under ansiktet hans, på listen, ser vi et våpen. Et blågrått bepansret ben - en skank - vendt mot venstre på sort bunn. Altså Skanke-slektens gamle våpen. Det var ganske vanlig at giveren på denne måten satte sin "signatur" på den kirkekunsten de donerte. Datidens "tagging". Det samme gjorde slektningen sogneprest Ansten Jonsson på det alterskapet han fikk laget i Antwerpen og skjenket til Ringsaker kirke kort tid før reformasjonen. Nedenfor Jons ansikt og våpen, på en sideliste leser vi Jon Narvessons navn. Ansiktet på motsatt side er ikke utskåret, men malt. Ansiktet har svart pannehår. Under ansiktet på predellaens fals, finner vi også et våpenlignende bumerke; Et rødt hjerte, gjennomboret av to gule kors, i sort felt. Bumerket synes å tilhøre en geistlig person. Alt tyder på at dette er portrettet og bumerket til Sven Prest, og at det er han som har malt altertavlen. Muligens er det også hans navn som er malt på sidelisten under bumerket. Herr Sven var bondesønn fra Romerike. Han var sogneprest i Hoff kirke på Toten og døde antagelig samme år som altertavlen ble innviet i 1526. Hans portrett finnes i Hoff kirke.

Jon Narvessons portrett og våpen. Foto Hans Brattestå

Innskriften på fotstykkets (predellaens) fals og sidelister.

Det har vært mange oppfatninger omkring innskriften på predellaens fals og fotstykkets sidelister. Innskriften er forfattet på latin med minuskelbokstaver. Hertil kommer at altertavlen ble overmalt i 1823, hvilket kan ha medvirket til at de opprinnelige bokstavene ble gjengitt i forvansket skikkelse. Den lesning av innskriften som kanskje har mest for seg kommer fra sogneprest Rasmussen og rektor Erichsen og lyder:

”Dette verk blev indviet af den høiærværdige fader hr. Mogens, af Guds naade biskop til Hamar, da han holdt visitats i det Herrens aar 1526, og det samme aar døde Sven Prest. Jon Narvessøn har skjænket mig, og han var sogneprest i Hoff.”

Avslutning

Det vi således antagelig kan slutte av ovenstående er at altertavlen i Balke kirke er innviet i 1526. Den er utskåret og gitt av sogneprest Jon Narvesson Schonch. Derfor hans utskårne portrett og våpen nederst til venstre på altertavlen. Tavlen er antagelig malt av Sven Jensson/Jonsson Prest, som også var sogneprest i Hoff kirke. Derfor hans malte portrett og bumerke nederst til høyre på altertavlen. Den ærverdige biskop Mogens Lauritzen på Hamar har sannsynligvis ydet bidrag til altertavlen ”staffering”, i tillegg til at han innviet den. Derfor biskopens våpen på hele to steder på altertavlen fotstykke. Import av utenlandsk kirkekunst var betydelig i senmiddelalderen (jfr. for eksempel Ansten Jonsson alterskap i Ringsaker kirke, som ble laget i Antwerpen). Mariatavlen i Balke kirke er den ene av to norske altertavler man kjenner fra denne tidsepoken. Mariatavlen er ekte totensk kirkekunst, om enn tydelig inspirert fra nord-nederlandske alterskap. Men den er laget av en Skanke! Det er påfallende hvor sterkt Skanke-ætten var knyttet til området på begge sider av Mjøsa fra senmiddelalderen og fremover. Kanskje enda mer påfallende hvordan kirker nesten gikk i arv blant de mange geistlige i familien, ikke minst på Hamar, i Hoff og i Balke kirke. I tillegg til de som allerede er omtalt kan nevnes at også Anders Narvesson som var kjent fra 1463, antas å være Jon Narvesson Schonchs bror. Han var kannik på Hamar i 1471, som både Carl Jensson, Jon Narvesson og Carl Tordsson etter ham. I tillegg er det mye som tyder på at han hadde tilknytning til Balke kirke. Han avga således i 1471 et vitneutsagn om at han i Balke kirke hadde overhørt at mester Eileif Jonsson Skanke hadde stevnet Lars Mus vedrørende sak om en gård i Texelnes i Våler. Gården tilfalt sener Eileifs bror, Amund Jonsson Skanke. Også Eileif Jonsson Skanke var sogneprest i Hoff kirke på 1470-tallet. Senere ble han biskop i Stavanger etter sin morbror Alv Torgarsson. Sistnevnte hadde brødrene Gunnar Torgarsson,

som var biskop i Hamar, og Bjørn Torgarsson, som var kannik i Hamar. Så her er det mer å ta tak i for fremtidige nummer av Skanke-nytt!

Altartavlen i Balke kirke på Toten. Foto fra <http://norske-kirkebygg.origo.no>

Kilder: Reinert Svendsen; Beskrivelse av Mariatavlen i Balke kirke. Årsberetning 1906, utgitt av Foreningen til norske fortidsminnesmærkers bevaring (NFMM), Kra. 1907, s. 279 flg.

Roger de Roblin; Skanke ätten, Røros 1995. Nettsiden <http://old.ostre-toten.kirken.no/pilgrim>.